

NOVICA

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v sredo 27. septembra 1854. **List 77.**

Tiči in kmetijstvo.

(Konec.)

Gosp. Čudi je potem veliko izgledov navedil, iz katerih je očitno, kako veliki dobrotniki so tiči vsemu rastlinju. V pomarančnici nekega verta so bile tri velike vertnice (gartrože), na katerih je vse polno mergolelo uši — naj manj 2000 jih je vertnar naštel. Jih pokončati izpusté plavo senico — v malo urah je pozobala vse do čistega. Drugikrat so tašico izpustili po hiši, in v eni uri je polovila 900 muh. Dve lastovci ste en večer v pol uri pokončale nešteto trumo komarjev.

Za sadno drevje in za gojzde so senice neprecenljive, ker posebno jajčica škodljivega borovega metulja pokončajo, kosmatih gosenc pa ne morejo vžugati. Ona tega metulja leže, včasih po dvakrat eno poletje, po 600 do 800 jajc, in ena sama senica s svojimi mladimi jih povzije več tavžent na dan. S senicami vred preiskujejo rumeni sternadi (Goldammer) prav pridno pozimi in poleti drevesa in iz njih razpok in lukinj zobljejo gosenco zalego.

Tudi vrabce šteje Čudi v versto koristnih tičev, in je skazal, da on in ona vsaki teden, kadar mlade imate, okoli 2000 gosenc prineseta; — taka pridnost in taka korist pač zasluži — pravi — da jim privošimo kako pest češinj ali kako periša žita!

Tudi sôve so koristne, ker zvečer in zjutraj sila veliko gojzdnih gosenc polové. Nekatere sôve grejo tudi nad hrošče (kebre), kakor škorci, kavke vrane, srake, šoge itd. Ali je tedaj kaj bolj neumnega kakor to, da nekteri si še to v posebno čast štejejo, če vstreljeno sovo z razpetimi perutami pribijejo na hlevne vrata!

Skor vsi mali tiči, ki pojó, živé večidel ali pa samo skoz celo leto od gosenc, červov, polžev, pajkov in drugega merčesa in pokončujejo na milione in milione gosencnih jajc, gosenc, mergoljincov, muh, komarjev, kebrov, mravelj, listnih uši, červov, mramorjev itd., in to po čudovitem redu tako, da eni bolj ene, drugi druge plemena zalezujejo. Kdor tedaj — sklene Čudi — lovi in pokončuje škorce, penice, sternade, pastaričice (pliske), tašice, senice, žolne, plezovce, lastovce, detele (legáte) mravljinčarje, škerjance, šinkovce, kukovice, vrabce, vrane, srake, šoge, je sovražnik kmetijstva, ker mu naj bolje pomočnike pokončuje, ki zatirujejo rastlinju škodljivo žival.

Gospodarske skušnje.

Naj boljši čas za sevo travnih semen.

Mesca augusta (velicega serpana) in pa mesca septembra (kimovca) — pravi neki imeniten kmetovavec — je naj pripraviš čas za sevo travnih

semen; še bolje pa jih je mesca augusta sejati kakor mesca septembra. To priporočilo pa poterjuje s sledečimi skušnjami: 1) ker po sevi v jeseni se nimamo več tolikšne suše bati kakor spomladi, se trava še pred zimo lepši in močnejši ukorenini; 2) v jeseni obsejane senožeti rodé veliko več semen in tako seme bolj gotovo kalí.

Korist zgodnega krompirja.

Kmetom, posebno blizo mest, posebno dobro kaže zgodni krompir saditi, ker 1) se dražji prodaja kot navadni pozni, 2) gospodar ravno pred žetvijo ozimine že nekaj skupi iz njega, 3) je manj gnjilobi podveržen, 4) se da na tistem polji še en sad pridelati.

Ribja jeterna mast za spitanje živine.

Angleški živinorejci z velikim pridom prešiče, ovce in vole pitajo z ribjo jeterno mastjo (Leberthran). Prešičem je dajejo, se vé da zraven navadne piče po 4 lote na dan, in jih odebelé silo hitro. Čez 4 lote se je pa ne smé dajati na dan, sicer zgubi meso dober okus in špeh postane žarkov.

Žagance zoper krompirjevo bolezen.

Na neko mesto, kjer so več let žagovino spravljali na nekem vertu, se je primerilo, da so krompir sadili. Kjer so žagance ležale, je ostalo krompirjevo perje čisto zdravo in lepo zeleno, krog in krog pa je strohnelo; tudi krompir je bil na onem mestu zdrav, povsod drugod v ti okolici je bil bolán.

Guta perča za drevesno mazilo.

Od velike koristi tistega sterjenega soka, ki se guta perča (Gutta percha) imenuje, so „Novice“ že veliko povedale. Zdej smo zvedili iz „Woch. d. steierm. L.“, da je tudi za ovéze drevesnih ran kaj dobra. 2 lota gute perče (ktera ni draga) naj se z 1 funtom gostega terpentina v železni ponvi polagoma stopi in potem v kroglice (kuglice) zvalja za rabo, kadar se potrebuje. Če je treba vreze ali druge drevesne rane ovézati, se kroglica z mokrimi prstmi enmalo gnjete in v tanko kožico razvleče, kakor je ravno treba.

Kako dolgo se seme zelenjadi dobro ohrani.

Oljnate semena obderzé kaljivost naj dalje, — tako kapusovo in repno po 6 let. Za tem pride redkvino seme. Bob in grah tudi sterpi 4 do 6 let, ravno tako tudi seme kumar in din, in še rodovitniši so starejša semena kakor od mladega. Bučno seme pa zgubi poprej kaljivost. Semena vsih salat, pese in korenja kalé do 4. leta. Veči del dišečih kuhinskih zeliš obderží kaljivost le do 3. leta.

Zdravilo, če goveda napenja.

Zdravilo, ki je dober kup in se dá v dobro zamašeni steklenici veliko let shraniti, je salmiakovec (Salmiakgeist), ki se v apoteki dobiva. Kadar govejo živino napenja, se vzame en maslic vode

in prilije se ena ali dve žlici salmiakovca, in bolni živini v gobec vlije. Če ji ne odleže kmalo, se vsako četert ali pol ure ponavlja ta pijača. Kadar pa živino zlo hudo napenja, se vé da ni samo s salmiakovcom skušati; treba je, da se v vamp vbode in vetrovi po vbodu izpusté.

Slovstvine reči.

*Dostavek zastran doveršivnih in nedoveršivnih glagolov *).*

V listih 71., 72. sem skušal ob kratkem razložiti bistvo doveršivnih in nedoveršivnih glagolov, in dokazati, da doveršivni glagoli, naznanjaje edino doveršenost djanja, ne morejo imeti sedanjega, samo za terpeče djanja namenjenega časa, in da imamo marveč za to nedoveršivne glagole. Temu bi še bilo dostaviti, da se nasproti tudi nedoveršivni glagoli dosledno ne morejo devati v določni naklon sedanjemu podobnega, v resnici pa prihodnjega časa, kakor je pa dopušeno v nemškem in v današnjih jezikih romanskega izvira.

Nemec, ki pri glagolih nima nobenega razločka gledé na doveršeno ali pa terpeče djanje, lahko reče, n. pr.: „heute abends schreibe ich meinem Bruder; morgen gehe ich nach Cilli“ itd., ravno tako Lah: „questa sera scrivo, dimani vado“ itd. Ali v slavjanskem duhu, če prav se pri nas pogosto sliši, ne velja: „drevi pišem, ampak bom pisal bratu, ne: jutri grem, ampak pojdem v Cele“. Komur bi nas vse vladajoča navada, misliti po nemško, ne dala tega spoznati, naj samo poskusi, kako bi ta stavka polatinil. Tudi Latinec ne more reči: „hodie vesperi scribo“, ampak „scribam fratri meo“; ne „cras eo“, ampak „ibo Celejam“; ker je Latincu „scribo“ enako: „nunc scribo“, „eo“ enako: „nunc eo“.

Kakor Latinec in Gerk ne poznata prihodnjega časa s podobo sedanjega, ravno tako se pri vsih družih Slavjanih sedanjemu času nedoveršivnih glagolov ne more dajati pomen prihodnjega časa. V gori danih izglelih se ne more reči: na večer pišem, sutra idem itd., temoč le: éu pisati, bēde pisat itd. Tudi Slovenec ne bo lahko izgovoril: „Jutri zalivamo zelje, grabimo, orjemo“; ali tujšine navzeti smo pri nekterih glagolih zgubili iz misli pomembo in namen nedoveršivnih glagolov ter jih rabimo za prihodnji čas, kakor narobe doveršivne za sedanji čas. Ako sem torej v poprejšnem sestavku zastran te reči dolžil tuj vtok, da je tej pomoti kriv, utegne sedanji sestavek to misel poterditi. Ne bodimo oholi, ker nimamo zakaj, marveč učimo se od družih Slavjanov! Naša ljuba slovenšina ima, res je in veseli me, marsikako prednost; derzno pa bi bilo, če bi hotli zoper spričevanje razuma in proti večini Slavjanov razglašati za predstvo take posebnosti slovenskega jezika, kakor je sedaj pretresovana raba doveršivnih in nedoveršivnih glagolov, naša syntaxis in še marsikaj **).

C—e.

*) Prejeli smo ta sestavek sicer že v petek, toda prepozno za natis tisti dan. Ker ni brez važnosti ta pravda za napredek našega jezika — Bog daj, da bi le gotov uspeh se izpravdal! — damo ta spis kakor smo dali vse druge radi natisniti, ker se pravdajo učeni možaki kakor se možakom spodobi, brez osebnosti in strasti le znanstveno. Vsakemu takemu spisu, naj je pro ali contra, so „Novice“ vselej odperete, ker njih géslo je od nekda v vsih vrednih stvaréh bilo in bo: nepristranost!

Saj! da resnica se spozná,
Je čuti treba dva zvoná.

Vred.

**) Ene pri tej priliki ne morem zamolčati. Pogostoma se čuje, pa tudi bere tù in tam in tudi v marsikakem predgovoru slo-

Ozir po svetu.

Eupatoria ali Kozlov.

Eupatoria je mesto, kjer je — kakor se pripoveduje — združena armada na suho stopila, da bi od tod začela vojsko v Krimu. Ena cesta pelje od Eupatorie v Simferopolj, ki je glavno mesto te dežele, in od tod dalje v Sevastopolj. Eupatoria je staro ime tega kraja; Rimci so ga kerstili Pompejopolis, Tatarji Kozlov; Rusi ga zovejo po starem imenu. Pod gospodstvom kanov je stelo 20.000 stanovavcov; zdaj jih ima k večjem le 8000. Kupčija je v Eupatorii precej živa in rusovske barke (parobrodi), kadar se peljajo okoli tauriškega polotoka, navadno tù ostajajo. Mesto je premožno in to premožnost ima od velike množice karaitških judov, ki tù terzujejo. Karaiti so neka posebna stranka judov, ki se edino le besed starega sv. pisma držé in ne verje ne talmudu ne razlaganju judovskih duhovnov. En del Karaitov stanuje na Poljskem, en del na Rusovskem, vsi pa časté rabina, ki stanuje v terdnjavi Čusut-Kale na Krimu, za višjega duhovnega glavarja, in v neki dolini blizo tega kraja, ki jo Jozafatova dolina imenujejo, se dajo vsi judje te stranke pokopavati. Od družih judov se ločijo ti v tem, da so posebno pridni, čedni in mož beseda, zato vsak rad z njimi kupčuje.

Iz Odese se more po parobrodu v luko Eupatorie, ki je dovelj prostorna in varna, o 18 urah priti; od Sevastopolja je po morji le 40 morskih milj deleč, tako, da se v malo urah tje dospé. Eupatoria leži na puščavi, ki se nezmerno deleč proti severu razprostira. Pri Simferopolju pa se že začne gorata dežela s takimi lepimi kraji, da se more meriti z naj lepšimi evropskimi planinami.

Nikolaj sedanji rusovski car.

Car Nikolaj je brez ugovora naj lepši mož svojega cesarstva. Tako pravi nek Francoz, ki je cesarja pred 15 leti v Petrogradu vidil, in ga takole popisuje: velike čverste postave, gotovo okoli 6 čevljev visok, očituje Apolona in Jupitra v eni osebi; čela je širocega, na verh glave je plešast, nos je lep, ravno tako usta, nad kterimi se vihajo majhne berkice; oči kakor celi obraz razodevajo mogočnega samovladarja. Nikoli ga ni viditi drugač kot v vojaški opravi; še doma med svojo rodovino ne sleče tesne vojaške suknje.

Kapa na provi.

Nekteri uzkrajni brodarji na bregu Istrije in Dalmacije imajo na provi barke (am Vordertheile des Schiffes) kosmato kapo iz ovčje kože. Ta navada je stara. — Ko so Argonavti zlati run iskati šli, so zavoljo razločka drugih bark na provo tako kosmato kapico djali, in jo poslej za spomin obderžali. V tem so Argonavte skorej vsi uzkrajni brodarje posnemovali tako, da se je ta navada še do današnjega dneva obderžala pri nekterih slovanskih brodarjih.

venskih bukev: „prosimo nam prizanesti, prosimo nam poslati“ itd. Zna biti, da tako govoré v Kolobocii, ali slovensko to ni nikakor in nikamor. Slovenec bo rekel: „prosimo, pošljite nam“, ali prosimo, da nam pošljete, da nam prizanesete, ali: da bi nam prizanesli. Sploh ne smemo pozabiti, da nimamo v slovenšini ne nemškega: „um zu“ in „zu“, ne angleškega „to“, ne laškega „di“, ki bi jih v takošnih primerlejih pokladali pred neodločivnike ali infinitive, da moramo torej z nedoločivnimi načini vse bolj varčno delati. Tudi v tem primeru ne bo škodovalo, če pomislimo na latinščino. Pis.